

## СЕНТЕНЦІЙНІСТЬ «ПОВІСТІ ПРО АКИРА ПРЕМУДРОГО»

Тема мудрості і повчальності надзвичайно популярна в світовій писемності, особливо в східних літературах. Так, «Повість про Акира Премудрого» перекладена в Київській Русі, можливо, в XI–XII ст. з сирійської [2, с. 535, 539; 7, с. 60; 15, с. 67; 4, с. 205–206] чи вірменської версії [1, с. 352]. Текст перекладу зберігся до сьогодні у трьох списках. Можливо, найдавніша редакція під заголовком «Синагрип, цар Адоров и Наливскія страны» містилася у рукописі О. Музіна-Пушкіна [11, с. 63] і була втрачена разом зі «Словом о полку Ігоревім».

Вважається, що «Повість про Ахікара Премудрого» виникла в Ассирії ще в VII–V ст. до н. е. і в найдавнішому збереженому варіанті – арамейському – дійшла до нас в уривках V ст. до н. е. [2, с. 90–91; 3, с. 367]; він містить алегорії та сентенції, яких немає в інших варіантах (наприклад, байку про пантеру і козу) [2, с. 151]. Також відомі арабська, грузинська, румунська і слов'янські версії. У повісті розповідається про події, що відбуваються в першій половині VII ст. до н. е. Ім'я головного героя – Ахікар; він радник-мудрець і хранитель великої печаті асирійських царів Синаххериба (правив у 705–681 рр. до н. е.) і його молодшого сина Сархадума (Асаргаддона, правив у 681–669 рр. до н. е.). Виклад ведеться від першої особи.

Арамейська версія могла вплинути на грецьку літературу (зібрання висловлювань, які за грецькою традицією належать Демокріту), на Біблію (Книгу Ісуса, сина Сираха, Псалтир, Книгу пророка Даниїла, Першу Книгу Царів (зокрема, розповідь про царицю Савську (Шеви), яка почула про славу Соломона і прийшла випробувати його загадками), Євангеліє від Луки (притча про безплідну смоківницю, про обурення фарисея Симона, котрий побачив, як грішниця умастила пахощами ноги Христа), Друге послання апостола Петра (порівняння неправедних з вимитою свинею, що качається в калюжі)). Повість в основних рисах повторюється у другій

частині легендарної біографії Езопа. Вважають, що ця частина біографії Езопа виникла значно пізніше від інших: на початку X ст. н. е. і найближча до арабської версії. Вона була істотно змінена: афоризми й сентенції Акіра замінили на вислови Менандра, Фалеса, Піттака, Демокріта, Епіктета, Хорикія, Григорія Назіанського [2, с. 331, 352–353]. Ахікар (Ахіяхар) і Анадан (Надав) – епізодичні персонажі старозавітної девтероканонічної Книги Товита (11:18). Товит у своєму повчанні сину Товії нагадує, що «Ахіяхар вийшов до світла Божого, а Надав спустився у темряву відвічну, бо намагався вбити Ахіяхара» (Тов. 14:10). Відомості про Ахікара потрапили до Книги Товита, очевидно, вже при її укладенні, а в пізніших редакціях вони лише скорочувалися.

Та про функціонування цих пам'яток можна лише здогадуватися, адже до нас не дійшов первинний текст повісті про Ахікара, а лише переклади. Щодо біблійних книг, то деякі з них формувалися в кілька етапів. Тому треба враховувати можливість взаємного впливу внаслідок одночасного існування пам'яток ще до нашої ери. Наприклад, окремі висловлювання, притчі із повісті про Ахікара могли потрапити до старозавітних книг, а в пізніших редакціях зазнати зворотнього впливу. До того ж могло бути ще й третє джерело, спільне для обох текстів. Так, багато прямих і непрямих перегуків з Біблією, зокрема з Книгою Притч Соломонових, Книгою Ісуса, сина Сираха, Псалтирем та з античними афоризмами, можна пояснити як прямими впливами, так і наявністю спільного фонду близькосхідних дидактичних сентенцій. В. Іваницький зауважує, що «автор кн[иги] Іс[уса] с[ина] Сираха широко використовував сучасну йому гномічну писемність, до складу якої входило немало висловлювань східного походження, які збереглися, між іншим, і в різних редакціях повісті про Ахікара» [3, с. 418]. Дослідники вказують на існування збірників сентенцій у Вавилоні VII ст. до н. е., які могли потрапити до пам'ятки, а пізніше – до різних її версій.

Із тих, що збереглися повністю, найдавніша сирійська версія – це V ст. н. е. У ній, як вказує О. Назаревський, виявлено багато особливостей, що спочатку вважалися оригінальними рисами арабського, вірменського та слов'янського варіантів, та ці останні тільки глибше розвивають закладені тут мотиви [5, с. 19]. За визначенням С. Аверинцева, сирійський варіант «Повісті про Ахікара Премудрого» цікавий як такий, що з'єднує «сирійську літературу одночасно і з минулим, тобто з асирійською давниною, і з майбутнім, тобто з арабським, вірменським і слов'янським Середньовіччям» [1, с. 351].

Досить суперечливою є проблема авторства. Автором повісті, можливо, був ассирійський поклонник давніх богів, а не єврей-єдинобожець. На це вказують вавилонські чи ассиро-вавилонські імена. Зокрема, у першій їхній частині згадується ім'я давньовавилонського бога мудрості Набу (його визнавали за божество також і в Ассирії). Так, Набуцардан – брат Анадана, Набуель – сторож Анадана, Набухаїл – один із хлопчиків-літунів. Маємо також нечисленні арамейські або загальносемітські імена, вживані і в Ассирії. При цьому вони залишаються в усіх національних редакціях пам'ятки. Порівняння єгипетського фараона й ассирійського царя з богами, які постійно робить Ахікар, та значна роль жінки Ахікара Ешфагні (в Ассирії мати посідала почесне місце в сім'ї) вказують теж на ассирійського автора [2, с. 96, 103].

Очевидно, твір було укладено арамейською чи однією з давніх семітських мов Ассиро-Вавилонії.

Сюжет перекладної «Повісті про Акира Премудрого» досить традиційний. Тут ідеться про мудреця Акира – радника ассирійського царя Сенаххериба (у руській версії – Синагрипа), в якого є все, окрім найдорожчого – дітей. У сирійській версії вказано, що Ахікар ще в юності дізнався, що в нього не буде сина [1, с. 188]. Акир звертається з молитвою до Бога і просить у нього хлопчика, щоб було кому прийняти нажите радником багатство і віддати йому належні почесні після смерті. Але Бог радить Акиру всиновити свого племінника Анадана. Мудрий радник виконує Божу волю, годує прийомного сина медом і вином, одягає в шовк і парчу, в сирійській версії – у пурпур і багрянницю [1, с. 189]. Названий батько в розкошах виховує свого прийомного сина: за сирійською версією, дозволяє йому спати на м'яких ложах і килимах [1, с. 189], а за вірменською, вкладає спати на своїх орлах і голубах. Коли хлопець підростає, Акир представляє його цареві як свого настуника. Та головне – він, немов хлібом і водою, насичує прийомного сина мудрістю: «Человѣче, внимай глаголы моя, господину мой Анадане! Всякому наказанью яси буди во всѣхъ днехъ жития твоего» [10, с. 248].

Та Анадан виявляється недостойним сином і невдячним учнем. До того ж він заздрить братові, якого Акир теж узяв на виховання, побоюючись, що той визнає його своїм спадкоємцем. Анадан зводить наклеп на Акира, і мудреця засуджують до страти за державну зраду. Акира рятує його приятель Набугинаїл, який разом із дружиною радника царя ховає його у підземеллі. На думку С. Аверинцева, схованка Акира нагадує могилу, а його молитва в підземеллі «аналогічна молитві біблійного пророка Йони в череві кита – ще одному еквіваленті могили (Йона 2:5–10)» [1, с. 354].

Дізнавшись про загибель Акира, дуже зрадів єгипетський цар Фараон (тут загальна назва стає власним ім'ям). Під загрозою данини за три роки він вимагає від царя Синагрипа прислати до нього «искусного строителя», спроможного збудувати палац між небом і землею і влучно відповісти на його запитання. Анадан говорить, що це під силу богам, а не людині.

Тоді приятель Акира повідомляє цареві, що мудрий радник живий і приводить його до володаря. Невідомий автор подає опис зовнішності Акира: його тіло висохло в землі, волосся на голові відросло до колін, борода спадає нижче грудей, а нігті стали подібні до кігтів орла. Сорок днів відпочиває мудрий радник Синагрипа, а потім їде послom до єгипетського Фараона під виглядом царського конюха Обекама, у сирійській версії – однієї з мурах царя Ніневитського [1, с. 204]. Він виконує проverbsально неможливі завдання (збудувати палац між небом і землею, зсувати мотузку з піску), розгадує загадки, дає мудрі відповіді на недоречні звинувачення Фараона і повертається з трирічною даниною від Єгипту.

Синагрип пропонує Акиру все, що той захоче. Та радник просить царя всі скарби, призначені для нього, подарувати приятелеві Набутинаїду, який урятував його від смерті. А ще Акир випрошує у царя свого прийомного сина Анадана, котрий знехтував його наукою. Акир приводить сина додому і наказує закувати його в залізний ланцюг, ноги і руки вкласти в колодки, на шию надіти дерев'яний обруч і нанести тисячу ударів по спині і тисячу ударів по животу. Давши йому вдосталь хліба і води, Акир саджає Анадана під своїм будинком, наказує «отроку» стерегти його і записувати все, що він сам скаже Анадану, виходячи з дому і заходячи в нього. Юнак не витримує докорів мудреця і лопається від люті.

При порівнянні руської версії «Повісті про Акира Премудрого» з відомими на сьогодні найдавнішими варіантами твору виявилось, що вона в цілому зберегла структуру тексту й історичне тло свого східного походження. Так, за традицією східних збірок казок, де окремі тексти об'єднуються іменем оповідача, вся розповідь ведеться від імені Акира. Незважаючи на прийняття християнства, перекладач усе ж зафіксував основні орієнтальні інтонації, мотиви, сюжети й образи.

У повісті поєднано два структурні складники: власне сюжетну оповідь про долю Акира, куди входять завдання й загадки Фараона і дотепні відповіді мудрого радника, та значний масив влучних висловів, афоризмів, сентенцій, притч, апологів, що ілюструють спочатку навчання Анадана, а потім дорікання за невинуватну довіру. Як зазначає Д. Чижевський: «Інтерес оповідання полягає не стільки в сюжеті, та навіть не в удалому розв'язанні важких завдань,

як у тих численних прислів'ях, що порозсипані в оповіданні про Акірове навчання» [15, с. 67].

«Повість про Акира Премудрого» має таку конструкцію, яка дає змогу з легкістю розвивати і послаблювати розповідь про окремі епізоди твору без суттєвої шкоди для цілісності сюжету. Йдеться про прийом «нанизування». Сам характер повчань Акира Анаданові допускає безмежні варіації відповідно до смаків перекладачів, редакторів-переписувачів, які могли вводити не лише додаткові елементи на тлі традиційного матеріалу, а й риси окремої епохи з її домінуючими інтересами й літературними смаками [8, с. 1–2].

Більшість висловлювань вписано в структуру твору суцільним «блоком», розриваючи сюжет. Існує ще один позасюжетний компонент наприкінці тексту, до якого входять переважно притчі. Повчання мудрого радника становлять окремі фрагменти твору (текст у тексті), всередині якого не завжди можна виявити логічний зв'язок. Проте не всі вони зібрані у «блоки». Виокремлено вислів, яким завершується повість, у ньому підсумовується все, що було сказано автором, він визначає головну ідею твору: «Иже добро творить, тому добро будет, а иже яму копает под другом, да сам в ню упадет» [10, с. 280]. Подібний вислів знаходимо в Псалтирі (Пс. 7:16), в Притчах Соломонових (Прит. 28:10).

«Повість про Акира Премудрого» – пам'ятка сентенційного характеру, і тут домінує поетика повчання. Можливо, для сучасного читача настанови Акира здаються дещо буденними, приземленими і занадто практичними, але у східних літературах складно відокремити високе від низького, тому дидактика автора (перекладача чи переписувача) одночасно серйозна й ледь іронічна.

За визначенням М. Черкаського: «Властивість сентенційності (повчальності) полягає у тому, що будь-яка паремія [мінімальний текст фольклорного походження] містить у собі, крім “фактичної”, й оціночно-етичну інформацію. [...] Паремія – знак класу ситуацій. Та серед ознак, за якими можуть класифікуватися ситуації, найсуттєвішою з точки зору рівня світосприйняття, відображеного в пареміології, є, очевидно, ознака “добро – зло”, яка оцінює певну ситуацію як “хорошу” чи “погану”. Цілком зрозуміло, що ця ознака релевантна тільки для тих ситуацій, котрі здатні викликати певну (позитивну чи негативну) емоційну реакцію людини. Якщо при цьому фактори, що визначають вибір емоційної оцінки, мають соціально-етичну природу, ми скажемо, що відповідний вислів належить до сентенційного. Характерно, що в більшості паремій так чи інакше трактуються “погані” ситуації. Очевидно, роль етичних норм в основному полягає в корекції соціальних “шумів”, і тому

власне норми представляють собою не позитивні приписи, а заборони (пор. біблійні “не вкради”, “не вбивай” тощо)» [14, с. 38].

Щодо повчань у «Повісті про Акира Премудрого», то це як ствердження, так і заперечення, що містять порівняння і/або протиставлення. Порівняння передбачає пошук подібних чи однакових рис різних персонажів, речей, явищ, понять, а протиставлення увиразнює різницю між ними: «Сыну, лживо слово, якоже и олово тяжело ест, а напоследок по водѣ плавает» [10, с. 256], «Сыну, не приемляй мзды, ибо мзда очи ослѣпляет судиям» [10, с. 252]. Уподобнення і протиставлення як формальний чинник виступає ще й засобом жанрової модифікації афоризму й сентенції в притчу, байку, аполог тощо.

Як вказує Г. Пермяков: «Прислів'я – це не просто модель і знак певної ситуації, а ще й картинка, що дає матеріал для кількох окремих і більш точних (вузьких) моделей і знаків. Можна сказати, що вона дає опис матеріалу, який складає широку модель» [9, с. 213]. Те саме можна сказати про повчання Акира, які перегукуються, з одного боку, з фольклорними прислів'ями, а з іншого, з літературними афоризмами та сентенціями. Як приклад можна навести таке висловлювання: «Сыну, егда будеши въ чади, то же приступив к ним не смѣйся: въ смѣсѣ бо безумье сходить, а в безумьи, свар бывает, а въ сварѣ тязание и бой, а в бою смерть, а в смерти грѣх совершается» [10, с. 254]. Отже, зустріч з приятелями спонукає до сміху, який призводить до сварки, сварка закінчується бійкою, бійка – смертю, а це гріх. Весь текст – набір моделей окремих конкретних ситуацій, з яких формується завершена картина. До того ж усе повчання в цілому «дає матеріал» кожному з менших висловлювань.

Часто повчання на одну й ту саму тему розкидано по всій повісті. Вони існують у багатьох варіантах і використовуються в найрізноманітніших формах. Так, концепт бідності обігрується у різних варіантах сентенції: «Золчи [кисле] и горести [гірке] вкушах, и не бысть пуще убожества», «Сыну, уне естъ человеку добра смерть, неглы зол живот» [10, с. 252], у притчі-висловлюванні: син багатія з'їв змію, і сказали люди, що він лікувався, а про сина бідняка сказали, що був голодний [див.: 10, с. 248].

Отже, в повісті, крім власне повчань, активно використано дидактико-алегоричну форму притчі в різних модифікаціях, досить поширену у східних народів. Вона служить основою для формування інших жанрів повчального характеру. Йдеться про два типи цього жанру: притчу-сентенцію (яка в європейських літературах більше відома з Притч Соломонових, Екклесіаста, Євангелій та інших біблійних книг) і притчу-нарацію [12, с. 193].

Невідомий автор використовує переважно притчі-сентенції, що виголошуються з приводу недостойної поведінки Анадана. Це притчі про змію, яка вкусила голку, але та сказала, що вона гостріша від змії; козу, котра їсть червону траву, корінням якої фарбують її руно після смерті; віслюка і хижого звіра, який запитує про його здоров'я; про сильце і зайця; про пташеня, що випало з гнізда, і тхора; злодія, котрий не може відмовитися від свого ремесла; про явір, у вірменській версії – фінікову пальму, плоди якої падають у річку, і господаря, що хоче її зрубати; про вовка, котрому говорять, що порошок від отари овець летить йому в очі, а той відповідає: «Порох корисний для моїх очей» тощо. Притчі в повісті викладено без пояснень, навіть повчання приховано у підтексті. Можливо, це найбільш рафінована форма цього жанру. До того ж вона близька до байки (короткої притчі про тварин) і аполога як суміжних жанрів. Більшість із них починається порівняннями: «Сину, був ти для мене, як...», або «Подібний ти, сину мій, тому...» чи традиційними для повісті звертаннями «Сину мій», «Чадо».

Іноді притча редукується до простого порівняння, та все ж зберігає свою символічність. Наприклад, коли Акир порівнює підступного Анадана з чоловіком, який виливає глечик холодної води на заляклого на морозі приятеля; чоловіком, котрий вистрілив у небо, а стріла до неба не долетіла, з оленем, який, буцаючи скелю, зламав рога, або з казаном, прикованим золотими кільцями, але з чорним дном.

У «Повісті про Акира Премудрого» використано й загадки. «У широкому сенсі загадки можна розглядати як мовні трансформи баєчок і анекдотів, з одного боку, і прислів'їв та афоризмів, з іншого» [9, с. 218]. Із «класичних» загадок, побудованих за принципом інакомовного опису, денотат якого треба відгадати, в руській версії повісті дійшла загадка про дубову колоду, дванадцять сосен із тридцятьма колесами і з чорною та білою мишами на кожному колесі, у сирійській – про стовп, нагорі якого насаджено дванадцять кедрів, а на кожному з них – по тридцять коліс із чорною та білою нитками [1, с. 208]. Тут маємо цілий ряд «неправдивих концептів» (визначення О. Юдіна [16, с. 11]). Один з них «чорна та біла миші» (ніч і день), можливо, пізніше запозичено з притчі про єдинорога, що входить до складу «Повісті про Варлаама і Йоасафа».

Деякі загадки можуть мати кілька варіантів відгадування. Так, Фараон і його вельможі три дні поспіль одягаються у різні шати, Акиру треба відгадати, на що вони схожі. Залежно від кольору одягу мудрий радник уподібнює Фараона сонцю, місяцю, дереву, а його вельмож – сонячному промінню, зіркам і квітам. У цьому випадку можливі й інші варіанти відповіді. Та існують загадки,

«суттю яких є можливість бути не розгаданими» [6, с. 267]. Такою є загадка про непочуте слово, яка збереглася у сирійському варіанті повісті [1, с. 206–207]. Фараон пропонує Ахікару сказати слово, яке не чули в Єгипті. Той пише листа, в якому Фараон нібито просить у асирійського царя дев'ятсот талантів срібла в борг. Усі присутні переконують мудреця в тому, що вони не чули цього. Та фактично загадка-завдання залишається нерозгаданою.

Аксіологічне наповнення повчань пов'язане з необхідністю постійного формування людини. Ідеал поведінки, який Акир навіює Анадану, – це той самий знайомий за біблійними дидактичними книгами (Притчі Соломонові, Книга Екклесіаста, Премудрості Ісуса, сина Сираха) образ мудрої людини, обережного поміркованого дипломата. В центрі уваги книжників життєвий досвід: мистецтво буття у своєму інтелектуальному середовищі, вміння бути щасливим і успішним. Хоча цей стереотипний біблійний образ може мати ще й інше коріння – етичні й аксіологічні погляди Гесіода та Езопа, обґрунтовані по-сократівськи. Чітко виписано основні його засади. Наприклад, обережність, недовіра спричинені прагненням убезпечити своє життя: «Сыну, без оружьи в нощ не ходи, кто бо свѣст, кто тя срящет» [10, с. 250].

Щодо стосунків із сильними світу цього, то вони спрямовані переважно на послух і пошану: якщо почуєш що від царя, то хай воно згине у твоєму серці. «Сыну, аще что слышиши, не повѣдай никому, аще что узриши, не обавляй. Увязана ужа не отрѣшай, а отрушена не завязай» [10, с. 248]. У цьому випадку можна говорити про багатозначність тлумачення сентенції, яку можна використати у різних ситуаціях: «зав'язаного вузла не розв'язуй, а розплатаного не зав'язуй». До того ж треба завжди знати своє місце і поводитися відповідно: «Наказание господина своего приими, и помилован будещ, и своей мудрости не надѣйся» [10, с. 250].

Гнів не може бути помічником людині в її справах: «Сыну, гнѣва своего устыгни, и за терпѣнье приимиши благодать от Бога» [10, с. 252]. У стосунках з іншими людьми треба уникати заздрощів і зловтіхи: «Сыну, егда муж възвеличится, то не завиди ему, аще злоба придет, то не порадуйся» [10, с. 248–250]. Не варто знатися з дурнями, бо й тебе приймуть за одного з них: «Сыну, умна мужа послав на путь, не много ему кажи, а безумнаго послав, то сам по нем иди, да не въведет тебе въ срам» [10, с. 252].

Скромне становище варте поваги, бо краще жити скромніше, але безпечніше і задовольнятися малим: «Уне есть един врабьи, иже в ручѣ держиши, негли тысяща птича, летеца по аеру. Уне есть коноплян порт, иже имѣеш, негли брачинен, егоже не имѣеши» [10, с. 254].

Та, з іншого боку, звертає на себе увагу і прагнення насолоджуватися життям: «Сыну, имѣние имѣя, не умаряй... себя гладом и жежею: умершю бо тобѣ, ин приимет и начнет веселитися всем, а ты всеу труждался будеши» [10, с. 256].

А про жадібність людську говориться так: «Сыну, человекѣи ти очи яко источники кыпя и скота не насытятся, но когда умрет, и перьсти насытятся» [10, с. 256]. У Хронографічну «Олександрію» вводиться притча про людське око, яке переважає значну кількість золота, але, присипане порохом (мертве), воно не може переважити однієї золотої монети.

Особливо актуальною постає антитеза мудрості й нерозумності: «С разумным безумья не твори, и с безумным не яви ума своего» [10, с. 248]. Згідно із сентенціями, послухати мудру людину – все одно, що води холодної напиться, дурний порозуміє тоді, коли вода вгору потече, пташка вперед хвостом полетить, єгиптянин побіліє, а жовч стане солодкою, як розбавлений мед. Концепт мудрості постає формотворчим не тільки для окремих фрагментів тексту, а взагалі для всієї повісті.

Дім – один із головних символів упорядкованого світу, тому досить переконливо звучить нагадування Акира про те, що людина сильна своєю родиною: «Чадо, древо с плѣдом прегне є с твердостью своею, тако въ красѣ пребывает, такоже и съ ближними своими и друг со другом своим, такоже суть» [10, с. 250]. До того ж, щоб дати лад у цьому домі, потрібна витримка, терпіння, поступливість, жертовність. Тому у повчаннях щодо жінок автор говорить про волю, яка творить, і волю, що руйнує. Залежно від цього висловлювання можна поділити на дві групи. В одних ідеться про добродійність, працьовитість та інші моральні чесноти «доброї жони»: «Чадо, люби жену свою от всего сердца, яко та есть мати дѣтем твоим и в животѣ твоєм похоть [насолада] твоя есть» [10, с. 254]. А в інших застерігається від спілкування зі «злою жоною»: «Сыну, от блудницъ удалися, паче же и от мужатицъ [заміжніх], да не придет на тя гнѣвъ Божи» [10, с. 252].

Досить вмотивованими в цьому контексті постають настанови щодо виховання дітей: «Чадо, егда учиши сына своего, то наиболее въздержанию учи и; еможе бо научен будет, в тих прѣбудет» [10, с. 254]. Акир переконується у справедливості цього висловлювання на власному досвіді. Докори Акира невдячному синові – це яскраві приклади і влучні вислови, параболічні порівняння, вдало підібрані до різних життєвих ситуацій. Так, перш ніж звинувачувати Анадана у зраді, мудрий Акир наголошує: «Хто не чує вухами своїми, той шиєю хай слухає» [10, с. 276].

На слов'янському ґрунті текст усе ж зазнає певних змін, які можна досить чітко окреслити. Перекладач пристосовує висловлювання до умов природи і побуту, несхожих на змальовані у східних версіях: замість кедра він говорить про сосну (хоча такі зміни було зроблено вже у вірменській та сирійській версіях із пристосуванням до відповідних реалій), замість фінікової пальми маємо явір. Акир у своєму повчанні Анадану напучує його бути м'яким, як біб. У одній із сентенцій, де наголошується не поспішати говорити, а особливо когось вихваляти, у східних версіях ідеться про мигдальне (оливкове, тутове) дерево, яке розпускається найраніше, а плодоносить найпізніше. Як наголошує автор, краще уподібнитися смоківниці, що викидає лист останньою, а її плоди дозрівають першими. Для читачів Київської Русі – це екзотика, тому й влучне порівняння параболічного характеру не збереглося. В оповіді послаблено розділ хитрих запитань і завдань, зате збільшено кількість висловлювань.

Перекладач помітно пристосовує настанови до потреб і побуту багатого й витонченого середовища, для якого неприйнятними є бідність, скрута і борги. У висловлюваннях дано низку рекомендацій: про те, як запрошувати на обід, як поводитися під час обіду, в гостях, як одягатися, підтримувати бесіду в товаристві, не затримуватися на бенкеті тощо.

Повчання Акира неодноразово змінюються: під впливом християнського світосприйняття вони виходять за межі свого початкового завдання – підготувати мудрого радника. Тут уже йдеться про кодекс поведінки для всіх членів суспільства. Додається низка християнських за духом повчань та біблійних ремінісценцій.

У результаті пристосування повісті до звичних норм християнської моралі увиразнюються «мандрівні» мотиви, переважно біблійні: мотив випрошеної у Бога дитини (Акир двічі просить Бога про сина), мотив дружби (пересилуючи страх бути покараним, Набутинаїл рятує Акира від смерті), мотив заміни (замість Акира карають раба, схожого на нього), мотив випробування, мотив смерті (підземелля-могила) й мотив воскресіння (нагальна вимога Фараона прислати йому мудреця стає причиною визволення радника царя Синагрипа з темниці), мотив прощення грішників (який не реалізується). Анадан просить свого прийомного батька змилуватися над ним подібно до того, як Бог прощає грішників, та Акир не вважає на це.

Серед суто світських порад починають з'являтися релігійні: «Сыну, во святыи день церкви не лишися» [10, с. 250], «Сыну, аще что просиши у Бога, то не забывай, и не буди яко небрегыи, но помни, внимай, благословен будеши» [10, с. 252]. У деяких з них

варіюються настанови Декалога: «Чадо, божиим именем не клѣбнися во лъжю, да не умалится число дний твоих» [10, с. 252] (пор. Втор. 5:11), «Чадо, отца своего почти, яко все стяжание оставляет тобѣ» [10, с. 250] (пор. Втор. 5:16).

Розглядаючи Священну історію як повчання, перекладачі, ймовірно, ще в протограф руського варіанта повісті могли ввести додатки і зміни, зумовлені впливом Біблії, зокрема Книги Псалтир, Четвертої Книги Царів, Євангелія від Матвія, Євангелія від Іоана, можливо, також Книги пророка Йони, Євангелія від Луки, Книги пророка Даниїла та «Повісті про Варлаама і Йоасафа» в церковнослов'янському перекладі.

Насамкінець хотілося б зазначити, що сентенційний характер «Повісті про Акира Премудрого» робить її привабливою не тільки для середньовічного та барокового читача, а й для нашого сучасника.

## Література

1. *Аверинцев Сергей*. Ранние апокрифы. Повесть об Ахикаре Премудром // Собрание сочинений / Под ред. Н. П. Аверинцевой и К. Б. Сигова. Переводы: Многоценная жемчужина. Пер. с сирийского и греческого. – К.: Дух і Літера, 2006. – С. 187–215, 351–356.
2. *Григорьев А. Д.* Повесть об Акире Премудром. Исследование и тексты. – М.: Синодальная типография, 1913. – Х+562+316 с.
3. *Иваницкий В. Ф.* Иудео-арамейские папирусы с острова Элефантины и их значение для науки Ветхого Завета // Труды Киевской Духовной Академии. – К., 1914. – Кн. 11. – С. 259–301; Кн. 12. – С. 367–419.
4. *Мещерский Н. А.* Проблемы изучения славяно-русской переводной литературы XI–XV вв. // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН СССР. – М.; Л.: Изд-во АН СССР, 1964. – Т. XX. – С. 180–231.
5. *Назаревский А. А.* Повесть об Акире Премудром в исследовании А. Д. Григорьева. – К.: Типография М. Т. Мейнандера, 1915. – 35 с. Отдельный оттиск из «Чтений в историческом обществе Нестора летописца». – 1915. – Кн. 25. – Вып. 1.
6. *Неретина С. С.* Слово и текст в средневековой культуре. История: миф, время, загадка. – М.: Гносис, 1994. – 208 с.
7. *Орлов А. С.* Переводные повести феодальной Руси и Московского государства XII–XVII веков. – Л.: Изд-во АН СССР, 1934. – 172 с.
8. *Перетц В. Н.* К истории текста «Повести об Акире Премудром». – Петроград: Типография Императорской АН, 1916. – 17 с.
9. *Пермяков Г. А.* Основы структурной паремиологии. – М.: Наука, Главная редакция восточной литературы, 1988. – 240 с.

10. Повесть об Акире Премудром / Подг. текста, перев. и коммен. О. В. Творогова // Памятники литературы Древней Руси. XII век. – М.: Художественная литература, 1980. – С. 246–289.
11. Пыпин А. Н. Очерк литературной истории старинных повестей и сказок русских. – М., 1858. – 360 с.
12. Родомановская Е. К. Древнерусская притча: самоопределение жанра // Труды Отдела древнерусской литературы Института русской литературы АН РФ. – М., Л.: Изд-во «Дмитрий Буланин», 2003. – Т. LIV. – С. 192–200.
13. Святе Письмо Старого та Нового Завіту. Повний переклад, здійснений за оригінальними єврейськими, араміїськими та грецькими текстами. – United Bible Societies. – 1991. – 1070 + 324 с. (переклад Івана Хоменка).
14. Черкасский М. А. Опыт построения функциональной модели одной частной семиотической системы (пословицы и афоризмы) // Паремнологический сборник. Пословица. Загадка (структура, смысл, текст) / Сост. А. Г. Пермяков. – М.: Наука, 1978. – С. 35–52. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
15. Чижевський Д. І. Історія української літератури (від початків до доби реалізму). – Тернопіль: МПП «Презент» за участю ТОВ «Феміна», 1994. – 480 с.
16. Юдин А. В. Ономастика восточнославянских загадок. – М.: ОГИ, 2007. – 120 с. – (Нация и культура / Новые исследования: Фольклор).